

УДК 314.151.3-054.73(=18)(560)"195"(049.2)
323.15:314(=18)(497.1)"195"(049.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2025.2.jan.331-344>
Научна критика и полемика/Scientific review and polemics
Примљен/Received: 31. 5. 2025.
Прихваћен/Accepted: 17. 7. 2025.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Институт за новију историју Србије
kokanzokan@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1645-9441

Опет о истом: поновни и коначни одговор г. Керимију*

АПСТРАКТ: Рад представља критички осврт на реакцију Салима Кадрија Керимија на мој одговор поводом његове критике мог чланка о исељавању Албанаца са Косова и Метохије, објављеног у *Токовима историје* бр. 3 из 2022. године. У раду је указано на „учитавање” Керимију пожељних чињеница у документе, односно необазирање на њихов стварни садржај, закључивање на основу унапред постављене тезе о томе да су комунистичке југословенске власти на силу исељавале Турке и друге муслимане.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Салим Кадри Керими, Турци, исељавање, Југославија, Турска

Редакција *Токова историје* је у прошлом броју часописа објавила реакцију г. Салима Кадрија Керимија на мој одговор на његову критику мог чланка *Emigration of the Kosovo Albanians into Turkey during the 1950s*, који је изашао у *Токовима историје* бр. 3 за 2022. годину. Будући да је првобитна полемика вођена на страницама *Хисторијских погледа*, осим

* Текст је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години бр. 451-03-136/2025-03/200016.

широкогрудости уредништва, не видим други разлог за њено објављивање у *Токovima историје*, утолико пре што г. Керими није рекао ништа суштински ново у односу на своју критику мог чланка. Због тога сам се неко време двоумио да ли да уопште одговорим на његову реакцију. Зато што је у питању часопис института у коме радим, одлучио сам се да ипак кратко одговорим, не злоупотребљавајући притом ни широкогрудост редакције, ни стрпљење читалаца.

Као што је господину Керимију посебно стало да докаже своју тезу, иако не жели да мене убеђује, ни ја немам намеру да убеђујем њега јер видим да он од ње не одустаје, колико год да је она недоказана. Баш то што је недоказана, односно начин на који он покушава да је докаже је и главни разлог због кога се поново, али последњи пут, оглашавам о овој теми.

Пре поновног доказивања своје тезе г. Керими прво налази за сходно да мени пребаци наводно извртање његових речи. Реч је о софизму: он је написао да је „готово сва грађа ‘на мегдану’ односно доступна за истраживање”,¹ а ја сам то оспорио рекавши да је „далеко од истине да су сви извори доступни”. С друге стране, потпуна је неистина да сам ја интерпретирао његове речи да је суђење групи „Јуџел” било „главни узрок” исељавања Турака и других муслимана. Господин Керими се и касније у тексту враћа на „Јуџел” – вероватно зато што је и сам написао књигу о суђењу члановима те организације, али упркос навођењу објављених радова неколицине турских аутора на исту тему, ничим не објашњава како и зашто би суђење неколицини припадника једне националне мањине покренуло њен егзодус, као и исељавање многих муслимана других народности. С друге стране, тврди да је поређење тог процеса са суђењима припадницима других народа „из више разлога бесмислено” (sic!).² То је цело објашњење. Толико о доказном методу г. Керимија.

Низ понављања ствари које је већ изнео у својој првобитној критици³ он почиње критикујући моју кратку констатацију о двестапедесе-

¹ Салим Кадри Керими, „О карактеру исељавања муслиманског становништва из Југославије у Турску након Другог светског рата. Одговор на коментаре Зорана Јањетовића изнете у *Хисторијским војледима* бр. 12 (2024)”, *Токovi историје* 1/2025, 352.

² Исто, 360–361.

³ Salim Kadri Kerimi, „Neki čudni, anahronistički stavovi gospodine Zorana Janjetovića o iseljavanju muslimanskog stanovništva u Tursku”, *Historijski pogledi* 11/2024, 477–495.

тогодишњем процесу исељавања муслимана са територија које је Османско царство изгубило, реторички ме питајући да ли знам шта је било са онима који нису на време успели да се повуку са османском војском.⁴ Овим је показао две ствари: прва је некоректност, будући да сам ја у мом чланку јасно рекао да су неки побегли (пред непријатељем), док су неки протерани или су изабрали да емигрирају.⁵ Друга је да г. Керимију смета моја лапидарност, чиме показује да не разликује чланак, који се бави неким питањем без потребе да улази у споредне детаље, од студије односно монографије. Он наводи поступке српских власти од 1912, злочине над муслиманима током Другог светског рата и репресивне мере комунистичких власти као узроке поновног исељавања муслимана од 1953. године. У њих он убраја и наводну пропаганду дела југословенских функционера и оно што он сматра за злоупотребу споразума са Турском из 1953. године. У свему он види дуготрајно и планско исељавање муслиманског становништва са циљем да се некадашње османске територије очисте од муслимана.⁶ Ја сам у свом чланку јасно навео мноштво узрока који су подстакли велики део турског и другог муслиманског становништва Југославије да крене у сеобу када се 1953. године за то указала могућност,⁷ али за разлику од г. Керимија, у сложеним историјским процесима дугог трајања не видим никакву „теорију завере”.

Г. Керими види као „врхунац [мог наводног] лицемерја” то што исељавање Турака и других муслимана стављам у контекст исељавања 110.000 Македонаца у Аустралију или одласка 400.000 Хрвата последњих година на рад у иностранство, уз образложење да ни они, као ни Украјинци који су се педесетих година 20. века иселили у САД, за разлику од Турака, нису изгубили држављанство.⁸ Међутим, г. Керими није покушао да одговор потражи на другој страни: можда је Турска, као многе друге земље, била та која није дозвољавала двојно држављанство? Моје стављање исељавања Турака и муслимана у контекст гастарбјатера који су од 1964. године кренули у потрагу за бољим животом, он – без ика-

⁴ Керими, „О карактеру”, 353.

⁵ Zoran Janjetović, „Emigration of the Kosovo Albanians into Turkey during the 1950s”, *Токови историје* 3/2022, 94.

⁶ Керими, „О карактеру”, 353–354.

⁷ Јањетовић, „Emigration”, 103–109.

⁸ Керими, „О карактеру”, 354.

квих доказа – сматра за „доказ елементарног непознавања теме о којој расправљамо”.⁹ У свом упињању да пошто-пото докаже своју тезу, г. Керими превиђа природну људску потребу за трагањем за бољим животним условима. Зар небројене стотине хиљада легалних и илегалних миграната о којима медији свакодневно извештавају, нису најбољи доказ баш те тежње?!? Или је можда три милиона Турака у Немачкој доказ некаквог „етничког чишћења” Турака које систематски и у континуитету спроводе турске власти?

Господин Керими ми пребацује да сам промашио одговор на његово питање зашто су се муслимани исељавали из међуратне Југославије када су им сва верска права била загарантована и спровођена. Он тврди да је то било због поступања југословенских власти,¹⁰ док сам ја указао на то да положај националних мањина није био добар нигде у Краљевини, а посебно на југу, што је поново иста ствар, али речена другим речима. Нажалост, г. Керими, ношен жељом да докаже своје монокаузално објашњење миграторних кретања, то не уочава.

После овога, г. Керими прави велики скок и опет се враћа на Александра Ранковића, за кога је рекао да је био укључен у исељавање, а да му се противио само „формално”.¹¹ Ту долазимо до главног проблема: г. Керими верује документима само кад говоре оно што њему одговара – а то није одлика поштеност историчара. Као потврду да је наводно Државни секретаријат за унутрашње послове (на чијем челу је *до* 1953. био Ранковић) иницирао исељавање Турака, г. Керими наводи интервју (министра иностраних послова у време власти Слободана Милошевића) Владислава Јовановића из 1988. године (*sic!*), тј. 35 година касније. То би се можда могло сматрати за нешто више од трача да Јовановић 1953. године није имао тек 20 година и да није ступио у дипломатску службу тек 1957.¹² На одређени начин, г. Керими „сам себи скаче у уста” јер одмах затим каже да је Ранковић био „само један од извршилаца политике тадашњег врха југословенске државе и партије”. Таква тврдња има још мање смисла ако се има на уму да је Ранковић од 1953. био потпредседник

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, 355.

¹¹ Исто.

¹² Владислав Јовановић, *Рађи који се могао издећи. У вртилоу југословенске кризе* (Београд: Нолит, 2008), 397.

југословенске владе.¹³ Нетачна је тврдња господина Керимија да је исељавање Албанаца престало после обарања Ранковића у јуну 1966. године,¹⁴ јер се из статистика јасно види да је исељавање муслимана (Турака, Албанаца и осталих) било у драстичном опадању већ од 1959. године.¹⁵

Као и у свом прошлом напису, г. Керими не преза од увреда. Тако каже да је „непоштено и неморално” људе који су се супротставили исељавању назвати „националистима, иредентистима и државним непријатељима”.¹⁶ Пре свега, ја нигде не спомињем речи иредентисти и државни непријатељи, већ у наводницима преносим изразе из докумената „непријатељи” и „реакција”.¹⁷ Што се термина националисти тиче, њега намерно нисам ставио под наводнике зато што га не користим као ондашњи комунисти у значењу шовиниста, него у научном.¹⁸ Тако један од највећих стручњака за национализам Антони Смит дефинише национализам као „идеолошки покрет за постизање и очување идентитета, јединства и аутономије неке друштвене групе, неки од чијих чланова сматрају да она представља фактичку или потенцијалну нацију”,¹⁹ док његов учитељ Ернест Гелнер у складу с тим дефинише национализам као политичко начело да „политичке и националне јединице треба да се поклапају”, тј. „да политичке границе не треба да секу етничке, а посебно да етничке границе унутар једне државе [...] не треба да раздвајају људе на власти од остатка становништва”.²⁰ Дакле, националиста би био неко ко се бори/залаже за те циљеве, па и ја ту реч користим у том значењу. Разлика између националиста и оних који то нису је између осталог и у томе што је националистима у првом плану целокупна (ако не и апстрактна) нација, а оним другима, човек – појединац. Зато се национа-

¹³ Керими, „О карактеру”, 356. Ранковић је до 1953. био на челу УДБ-е; Бојан Димитријевић, *Ранковић. Друји човек* (Београд: Вукотић медиа, 2020), 160–161.

¹⁴ Керими, „О карактеру”, 356.

¹⁵ Јањетовић, „Emigration”, 99–101.

¹⁶ Керими, „О карактеру”, 356.

¹⁷ Јањетовић, „Emigration”, 106–108.

¹⁸ Да ствар буде апсурднија, и г. Керими у фусноти 9 признаје постојање присталица Велике Албаније међу албанским становништвом на Косову и Метохији; Керими, „О карактеру”, 357.

¹⁹ Anthony D. Smith, „‘Ethno-symbolism’ and the Study of Nationalism”, in: *Myths and Memories of the Nation*, ed. Anthony D. Smith (Oxford: Oxford University Press, 1999), 18.

²⁰ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford: Blackwell, 1983), 1.

листи противе свакој миграцији која умањује број припадника њихове нације на неком простору, а поготово ако то прети дугорочном асимилацијом исељеника у неку другу нацију. Насупрот њима, они други, гледају пре свега услове живота у земљи или области која се напушта и у земљи или области куда се мигранти селе. Нека г. Керими сам одлучи у коју групу спада.

У настојању да докаже наводну „злоупотребу” центлменског споразума из 1953. године између Тита и турског министра иностраних послова Кеприлија и споразума ФНРЈ и Републике Турске из априла 1953. године који је предвиђао исељавање само малог броја Турка из хуманитарних разлога, г. Керими оспорава моју тврдњу да се радило о југословенској предусретљивости зарад добрих билатералних односа (као што је било са дозволама за исељавање припадника других мањина – о чему сам ја писао у свом чланку),²¹ тврдећи да се ради о злоупотреби добрих билатералних односа „и наивности сиромашног и необразованог турског и другог муслиманског становништва”.²² Господин Керими не објашњава како то да се у свим тим случајевима радило о *усиујуку* учињеном ради изграђивања и учвршћивања добрих међусобних односа,²³ а само у случају Турака и муслимана о *злоупотреби* добрих односа.

Господин Керими оспорава моје наводе да су се Турци и други муслимани исељавали на основу позива (весика) које су добијали од рођака. Он тврди да је већина тих весика била „фиктивна” (sic!), „од непознатих лица и разних турских институција”.²⁴ Није само јасно ко су била та непозната лица и турске институције, као ни то зашто би она и оне слали позиве незнанцима. Да би помогле у југословенској завери исељења муслимана? Овакве апсурдности су далеко од логике, а још даље од

²¹ Janjetović, „Emigration”, 95–96 (са тамо наведеном литературом).

²² Керими, „О карактеру”, 357.

²³ Југословенске власти су од 1950. године и са СР Немачком и западнонемачким Црвеним крстом склопиле споразуме о исељавању фолксдојчерског становништва, коме су у међувремену враћена сва грађанска и мањинска права која су му одузета на крају Другог светског рата. Дозвола исељавања фолксдојчера је такође била мера усмерена на изградњу добрих билатералних односа са СРН; *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, ed. Theodor Schieder (Augsburg: Weltbild Verlag, 1994), 116E–117E; Бранко Павлица, *Немачка мањина у Југославији. Судбина фолксдојчера после Другог светског рата* (Београд: Радојковић, 2002), 81–82.

²⁴ Керими, „О карактеру”, 358.

научности у коју се г. Керими заклиње. Подједнако далеко од логики је и његова тврдња да је подела Македоније на блокове из којих је било и из којих није било дозвољено исељавање била само „формалне природе” зато што је изигравана.²⁵ Чињеница да се нека одлука власти „изиграва” није никако доказ да је одлука само „формалне природе”, јер би се онда то могло рећи за сваки закон и пропис који се крши – а таквих је велика већина. Потврду те „формалне природе” г. Керими налази у чињеници да је рок боравка после кога је било дозвољено исељење из Македоније продужен са једне на пет година у исто време када је дозвољено исељавање из Санџака, са Косова и Метохије итд.²⁶ Он то тумачи тиме да се није хтео смањити укупан број исељеника, али онда упада у противречност: ако је био потребан боравак од пет година у Македонији, то би значило да се није хтело ограничити исељавање Турака (који су највећим делом живели у Македонији), него само досељавање у Македонију ради сеобе у Турску. Међутим, баш у то време је сама Турска ограничила усељавање,²⁷ тако да није јасно како су те мере југословенских власти могле да одрже интензитет исељеничког тока.

Научна некоректност г. Керимија се огледа у његовој следећој замерци у којој ми спочитава „селективно” цитирање рада Радмиле Радић.²⁸ Да би доказао своју тезу, он цитира део тог рада у коме се наводи документ (који сам и ја користио) у коме стоји да су „државни и партијски органи на терену [...] препоручивали да се исељавање дозволи јер је однос ових лица према изградњи новог друштва у Југославији био кочница развитака тих крајева”.²⁹ Ово је типичан пример како г. Керими у документе учитава оно што њима жели да докаже: он изједначава *йрејо-руке* локалних органа са *одлукама* државног и партијског врха – као да негде постоји земља у којој месне заједнице или општине кроје државну политику и међународне односе!

Господин Керими признаје залагање турске амбасаде за исељавање Турака, али оспорава констатацију Радмиле Радић и мене да су ам-

²⁵ Исто.

²⁶ Исто.

²⁷ Уп. Јањетовић, „Emigration”, 101.

²⁸ Радмила Радић, „Исељавање становништва са југословенског простора средином педесетих година”, *Историјски записи* 1–2/1999, 143–173.

²⁹ Керими, „О карактеру”, 359.

басада и конзулат у Скопљу ширили пропаганду за исељавање, наводећи чак да је конзулат у марту 1954. године тражио стриктно поштовање споразума и кажњавање неких агитатора.³⁰ Сада бисмо могли окренути оружје г. Керимија против њега: да ли је, можда, захтев турског конзула био само „формалан” – утолико пре што су југословенске власти приметиле агитацију дипломатско-конзуларних представништава Турске? Моју тврдњу да југословенске власти нису могле да ухапсе турског амбасадора или конзула он назива „неозбиљном” и „неумесном”, што је у најмању руку зачуђујуће ако се има у виду дипломатски имунитет. Господин Керими каже да су пропаганду за исељавање вршили турска штампа и неки „мисионари”, а не дипломатско-конзуларна представништва, те да је „злоупотребу постигнутог споразума вршила југословенска а не турска страна”.³¹ Ако је било тако, зашто је онда, Турска примила све те стотине хиљада усељеника – и то не само из Југославије?³² Био би то први случај у историји да је нека национална држава другим државама помогла у злоупотребама на штету сопствених сународника.

Господин Керими ме у наставку пита зашто југословенске власти, које су саслушавале и хапсиле агитаторе за исељавање Украјинаца, нису на исти начин поступале са онима који су агитовали за исељавање Турака и других муслимана.³³ Рећи ћу отворено да документе о томе нисам нашао. Будући да је број докумената о тој теми (а ја сам се ограничио на писање о исељавању Албанаца са Косова и Метохије!) прилично ограничен (шта год о томе мислио г. Керими),³⁴ то не чуди. Међутим, у документима већ спомињано називање агитатора „непријатељима”, „реакцијом” и „националистима” показује шта су власти мислиле о њиховој активности. За разлику од г. Керимија, професионална етика ме спречава да у те документе аутоматски „учитам” да су ти агитатори хапшени, иако на основу споменутих назива, познавања друштвено-историјског кон-

³⁰ Исто.

³¹ Керими, „О карактеру”, 359.

³² Између 1923. и 1964. године Турска је примила око 800.000 усељеника из неколико балканских земаља; A. Elif Becan, „Une famille étrangère. L'accueil des immigrants musulmans des Balkans en Turquie”, (Thèse de doctorat, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris 2021), 21.

³³ Керими, „О карактеру”, 359.

³⁴ В. горе.

текста, па и украјинског примера који г. Керими наводи, можемо претпоставити да неки и јесу. Истовремено, у прегледаним документима ни где нисам наишао на *блајонаклон сѣав* власти према људима који су ширили пропаганду за исељавање.

Господин Керими се осетио увређеним што га ја наводно третирам као „ђака првака” и „аматера”, пребацујући ми у истом даху што се наводно давим питањем исељавања косовскометохијских Албанаца педесетих година 20. века „независно/изоливано” од исељавања осталог муслиманског живља из других крајева.³⁵ Позивам читаоце да погледају девет (од укупно двадесет страница мог чланка) који говоре баш о томе и сами закључе какав третман заслужује г. Керими. Он се залаже за шири контекст само уколико он наизглед доказује његову тезу: исељавање Албанаца са Косова и Метохије (сигурно) треба ставити у контекст исељавања Турака из Македоније, али по г. Керимију испада да из неког разлога, исељавање Турака из Македоније не треба ставити у контекст исељавања припадника других националних мањина или чак у контекст исељавања припадника већинских народа из економских или политичких разлога.

Господин Керими се упиње да докаже наводне намере југословенских власти да пошто-пото исеље муслиманско становништво, а као доказе наводи само своје тврдње и резултате исељавања – које притом преувеличава. У мере власти он убраја одобрење за исељавање свих муслимана, а не само чланова раздвојених породица, наводну тајну агитацију појединаца и представника „безбедносних институција”, одредбу о одрицању од југословенског држављанства и забрану повратка разочараних исељеника.³⁶ Притом г. Керими превиђа да су се и други исељеници који су емигрирали пре Турака и других муслимана (Немци, Јевреји, Чеси, Словаци) одрицали држављанства и чак имовине, као и да им је отежаван повратак,³⁷ што доказује да према турским и осталим мусли-

³⁵ Керими, „О карактеру”, 361.

³⁶ Исто, 362.

³⁷ Уп. *Das Schicksal*, 116Е; Слободан Селинић, *Југословенско-чехословачки односи (1945–1955)* (Београд: ИНИС, 2010), 333–351; Зоран Јањетовић, *Конфронтиација и интeграција. Националне мањине у Србији 1944–1964* (Београд: ИНИС, 2022), 340–342, 453–454; Младенка Иванковић, *Јевреји у Југославији (1944–1952). Крај или нови почетак* (Београд: ИНИС, 2009), 317–318.

манским исељеницима нису примењиване неке посебне мере дискриминације. Господин Керими или ово не зна, или се прави да не зна, јер му се не уклапа у тезу о наводном етничком чишћењу муслимана. Његов је закључак да је исељавање муслимана било „фингирано/инсценирано, (sic!) а не добровољно”.³⁸ Исељавање, добровољно или принудно, може бити фингирано или инсценирано само ако се није десило, будући да оба термина указују на нешто што је само одглумљено, а не стварно изведено. Изгледа да господин Керими није употребио адекватну реч у овој тврдњи.

Коначна замерка коју г. Керими има на мој рачун је то што сам бројеве исељеника које он нуди оквалификовао као астрономске. Њу покушава да побије цитирањем архивских јединица (али не и бројева из њих!) и процена различитих аутора.³⁹ Међутим, чак и ако се уважи да постоје одређене противречности како између југословенских и турских статистика,⁴⁰ тако и међу бројевима који се могу наћи у самим турским статистикама, укупан број муслиманских исељеника из Југославије није никако могао бити тако велик како г. Керими, са ослонцем на различите ауторе тврди, тј. између 400.000 и 500.000. Пописи становништва у Југославији за то једноставно не остављају простора. Националне мањине и аутори у њиховим матичним земљама имају неодољиву тенденцију да увеличавају број својих припадника, исељеника, жртава репресије и сл., а цело жонглирање г. Керимија са бројевима исељеника се савршено уклапа у слична лицитирања. С друге стране, југословенске статистике су се показале као прилично поуздане: чак и ако не наводе увек сасвим тачне бројеве, они које наводе су врло близу стварно могућих.⁴¹ То, међутим, господину Керимију не значи много. Као у неким другим случа-

³⁸ Керими, „О карактеру”, 362.

³⁹ Исто, 363–364.

⁴⁰ Ствар отежава и чињеница што разне статистике често покривају различите периоде који се не поклапају.

⁴¹ У својим радовима сам на основу штих-проба доказао приличну поузданост југословенских статистика, како пре, тако и после Другог светског рата, односно преувеличаност бројева припадника националних мањина, њихових жртава и мањинских миграната који се наводе у литератури националних мањина и њихових националних држава; Уп. Зоран Јањетовић, *Деца царева, ђасиџорчад краљева. Националне мањине у Југославији 1918–1941* (Београд: ИНИС, 2004), 81–82; Зоран Јањетовић, *Конфронтиација и интеграција*, 141–144, 263–265).

јевима, ако у документима стоје други подаци од оних који се њему свиђају, утолико горе по њих. Тако он дословно каже: „Тачно је да турска статистика говори о мањем броју досељеника из Југославије у поменутом периоду, али то не потврђују сви турски истраживачи”.⁴² Суздржаћу се од коментара да ме г. Керими поново не би оптужио да га обасипам „непримереним и увредљивим коментарима”, а на основу свега изнетог суд о „научности” метода г. Керимија и уверљивости његових тврдњи препуштам читаоцима.

Господин Керими се показао као тврдоглав полемичар који упорно покушава да докаже своју тезу која, међутим, не налази потврду у историјским изворима. Његов метод гомилања библиографских јединица и навођења архивалија (чији садржај крије па читаоци о њему не могу да донесу сопствени суд), као и учитавање значења по сопственој жељи у документе које цитира, не доприносе рашчишћавању проблема о коме се дискутује. Због овога, чак и ако редакција *Токова историје* или било ког другог часописа покаже неоправдану предусретљивост и објави евентуалну нову реакцију г. Керимија, ја на њу нећу више одговарати јер сваку даљу полемику с њим сматрам јаловом.

Резиме

Рад по ставкама побија замерке г. Керимија на мој одговор на његову критику мог чланка о исељавању Албанаца са Косова и Метохије педесетих година 20. века. Показано је да замерке господина Керимија нису логичне, и да су чак често у противречности једна с другом. Такође, показано је да С. К. Керими некритички користи историјске изворе, учитавајући у њих значење које одговара његовој тези о томе да су југословенске власти наводно на силу исељавале припаднике турске националне мањине и друге муслимане.

⁴² Керими, „О карактеру”, 365.

Списак референци – Reference list

Литература – Secondary works

- Becan, A. Elif. „Une famille étrangeté. L'accueil des immigrants musulmans des Balkans en Turquie”. Thèse de doctorat, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris 2021.
- Dimitrijević, Bojan. *Ranković. Drugi čovek*. Beograd: Vukotić media, 2020. (Cyrillic)
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983.
- Ivanković, Mladenka. *Jevreji u Jugoslaviji (1944–1952). Kraj ili novi početak*. Beograd: INIS, 2009.
- Janjetović, Zoran. *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: INIS, 2004.
- Janjetović, Zoran. „Emigration of the Kosovo Albanians into Turkey during the 1950s”. *Tokovi istorije* 3/2022, 93–118. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.3.jan.93-118>
- Janjetović Zoran. *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*. Beograd: INIS, 2022.
- Jovanović, Vladislav. *Rat koji se mogao izbeći. U vrtlogu jugoslovenske krize*. Beograd: Nolit, 2008.
- Kerimi, Salim Kadri. „O karakteru iseljavanja muslimanskog stanovništva iz Jugoslavije u Tursku nakon Drugog svetskog rata. Odgovor na komentare Zorana Janjetovića iznete u Historijskim pogledima br. 12 (2024)”. *Tokovi istorije* 1/2025, 351–370. (Cyrillic) DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2025.1.ker.351-370>
- Kerimi, Salim Kadri. „Neki čudni, anahronistički stavovi gospodina Zorana Janjetovića o iseljavanju muslimanskog stanovništva u Tursku”. *Historijski pogledi* 11/2024, 477–495.
- Pavlica, Branko. *Nemačka manjina u Jugoslaviji. Sudbina folksdojčera posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Radojković, 2002. DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2024.7.11.477>
- Radić, Radmila. „Iseljavanje stanovništva sa jugoslovenskog prostora sredinom pedesetih godina”. *Istorijski zapisi* 1–2/1999, 143–173. (Cyrillic)
- *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, ed. Theodor Schieder. Augsburg: Weltbild Verlag, 1994.

- Selinić, Slobodan. *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi (1945–1955)*. Beograd: INIS, 2010.
- Smith, Anthony D. „‘Ethno-symbolism’ and the Study of Nationalism”. In: *Myths and Memories of the Nation*, ed. Anthony D. Smith, 3–19. Oxford: Oxford University Press, 1999.

SUMMARY

Zoran Janjetović

BACK AT IT AGAIN: ANOTHER AND FINAL
RESPONSE TO MR. KERIMI

ABSTRACT: This article offers a critical examination of Salim Kadri Kerimi's response to my reply concerning his critique of my earlier study on the deportation of Albanians from Kosovo and Metohija, published in *Tokovi istorije*, No. 3 (2022). The analysis highlights Kerimi's selective and tendentious interpretation of archival documents, wherein facts are interpreted in a manner that supports his pre-existing thesis - namely, that the Yugoslav communist authorities systematically and forcibly deported Turks and other Muslims. This approach often involves overlooking the actual content and context of the sources cited.

KEYWORDS: Salim Kadri Kerimi, Turks, deportation, Yugoslavia, Turkey

This paper addresses and refutes the criticisms put forward by Salim Kadri Kerimi in his response to my defense against his initial critique of my work on the deportation of Albanians from Kosovo and Metohija in the 1950s. It demonstrates that Kerimi's objections lack internal coherence and, in several instances, are mutually exclusive. Moreover, the paper underscores that Kerimi employs historical sources uncritically, attributing to them meanings aligned with his thesis that the Yugoslav authorities allegedly carried out forced expulsions of members of the Turkish national minority and other Muslim communities.